

УДК 339.13

Мардус Н.Ю., к.е.н., доцент,
*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

АНАЛІЗ ЕЛЕМЕНТІВ РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Мардус Н.Ю. Аналіз елементів ринкової інфраструктури. У статті досліджено основні елементи інфраструктури ринку, які є суб'єктами торговельної діяльності. Досліджено кількість і динаміку підприємств оптової і роздрібною торгівлі України, структуру і динаміку бірж, забезпеченість об'єктами торгівлі населення України у 2008–2017 рр. на ринках різних типів. Визначено загальну кількість ринків, що функціонували в Україні, та їх динаміку.

Ключові слова: ринок, оптова торгівля, роздрібна торгівля, біржа, динаміка, структура.

Мардус Н.Ю. Анализ элементов рыночной инфраструктуры. В статье исследованы основные элементы инфраструктуры рынка, являющиеся субъектами торговой деятельности. Исследовано количество и динамику предприятий оптовой и розничной торговли Украины, структуру и динамику бирж, обеспеченность объектами торговли населения Украины в 2008–2017 гг. на рынках различных типов. Определено общее количество рынков, которые функционировали в Украине, и ее динамику.

Ключевые слова: рынок, оптовая торговля, розничная торговля, биржа, динамика, структура.

Mardus N.Yu. Analysis of elements of market infrastructure. The article investigates the main elements of the market infrastructure, which are subjects of trade activity. The quantity and dynamics of enterprises of wholesale and retail trade of Ukraine, the structure and dynamics of exchanges, and the availability of objects of population trade of Ukraine in 2008–2017 in different types of markets are researched. The total number of markets functioning in Ukraine and its dynamics was determined.

Key words: market, wholesale trade, retail trade, stock exchange, dynamics, structure.

Постановка проблеми. Стан та розвиток внутрішнього ринку залежить від умов здійснення товарно-грошових відносин та їх зміни. Такі умови відбивають стан інфраструктури, конкурентні умови

та ступінь державного втручання в процеси, що протікають на внутрішньому ринку. Одним із головних елементів ринкової інфраструктури є суб'єкти торговельної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В. Бодров, Н. Балдич, В. Гусев, Ю. Матвеева, В. Майн, П. Макаренко, Ф. Котлер, Г. Армстронг, О. Азарян, В. Точилін, Т. Осташко, О. Пустовойт [1], А. Кредисов, І. Сіваченко, Ю. Пахомов, О. Паценко, В. Чередниченко, А. Підгориний [2] та інші. На основі цих досліджень сформовано теоретико-методичні й практичні підходи до визначення і дослідження елементів внутрішнього ринку товарів.

Проте інфраструктура внутрішнього ринку, яка є підґрунтям щодо взаємодії між покупцями та продавцями, потребує аналітичного дослідження з метою створення інформаційно-аналітичної бази забезпечення внутрішнього ринку товарів додаткового дослідження. Тому інфраструктура ринку забезпечує його існування і потребує її комплексного аналітичного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне аналітичне дослідження основних елементів інфраструктури внутрішнього ринку товарів.

Виклад основних результатів.

Одним із головних елементів ринкової інфраструктури є суб'єкти торгівельної діяльності. Із рис. 1 спостерігаємо динаміку кількості підприємств оптової торгівлі на початок року, з якого, незважаючи на незначні коливання на початку досліджуваного періоду, кількість підприємств оптової торгівлі, починаючи з 2012 року, постійно скорочувалась, що призвело до зниження цього показника на 40 620 одиниць, або на 53,99%.

Як видно рисунку 1, у структурі підприємств оптової торгівлі значно підвищилась частка підприємств зі більш значними обсягами оптового товарообороту (більше 1 млн. грн.). Так, за 2008–2017 рр. частка підприємств оптової торгівлі з обсягом товарообороту від 1,1 до 10 млн. грн. зросла з 25% до 36,1%, з обсягами товарообороту від 10,1 до 50,0 млн. грн. – з 8,5% до 18,5% та з обсягом товарообороту від 50,1 і вище – з 3,3% до 9,4% (рис. 2 та рис. 3).

Окрім підприємств оптової торгівлі, суб'єктами внутрішнього ринку товарів є біржі (окрім фондових бірж). Кількість зареєстрованих та діючих бірж в Україні наведена на рисунку 4.

Як видно з рис. 4, кількість зареєстрованих бірж зростала впродовж тривалого періоду і досягла у на початку 2014 р. свого максимального

значення (586 одиниць). За 2014 р. відбулося скорочення кількості зареєстрованих бірж до 555 одиниць. Останні роки досліджуваного періоду кількість зареєстрованих бірж зростала. Загалом, за 2008–2017 рр. відбулося збільшення кількості зареєстрованих бірж на 88 одиниць, або на 18,26%.

Кількість діючих бірж значно відрізнялась від кількості зареєстрованих. Так, на початку досліджуваного періоду діючі біржі складали 65,35% від кількості зареєстрованих на початок 2008 р. бірж. У 2017 р. питома вага діючих бірж серед зареєстрованих значно скоротилась і становила 37,89%. В абсолютному виразі кількість діючих бірж ско-

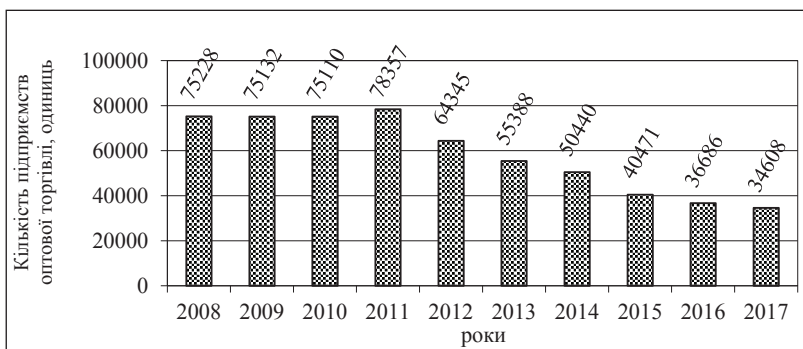

Рис. 1. Кількість підприємств оптової торгівлі України у 2008–2017 рр. (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

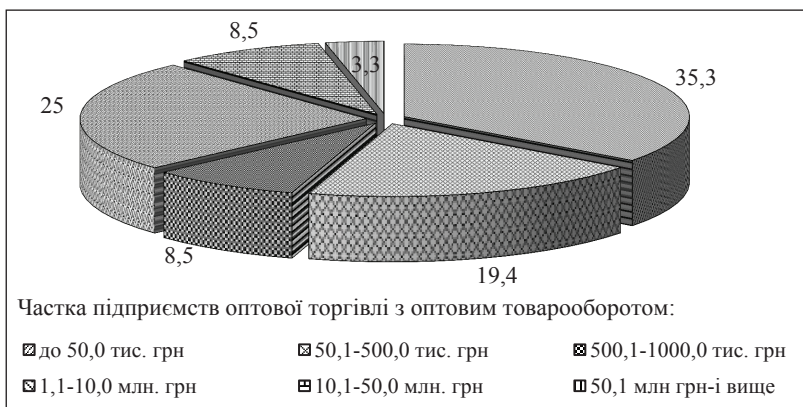

Рис. 2. Групування підприємств оптової торгівлі за обсягом оптового товарообороту у 2008 р.

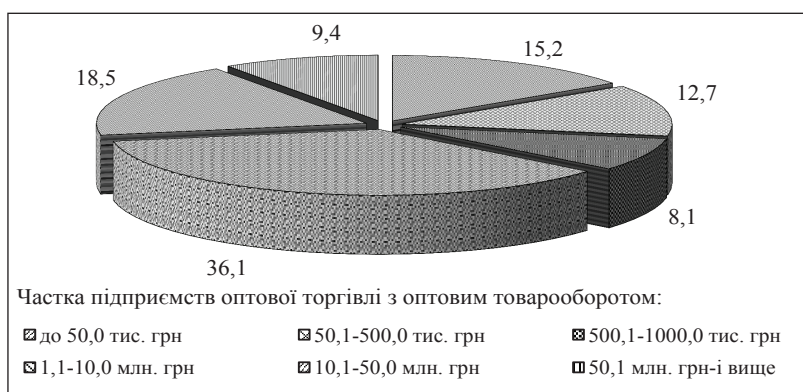

Рис. 3. Групування підприємств оптової торгівлі за обсягом оптового товарообороту у 2017 р.

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

Рис. 4. Кількість бірж України у 2008–2017 рр. (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

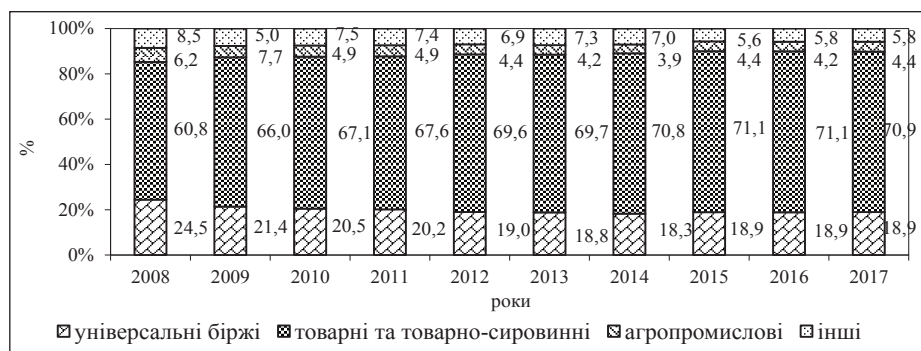

Рис. 5. Структура бірж України у 2008–2017 рр. (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

Рис. 6. Кількість об'єктів роздрібної торгівлі (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

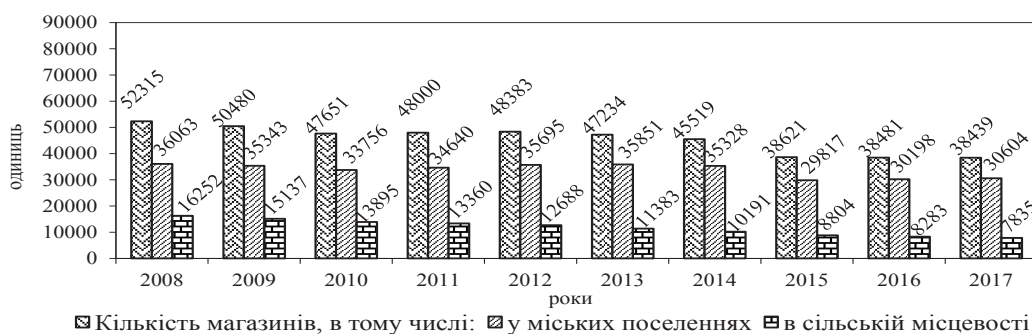

Рис. 7. Кількість магазинів у роздрібній торгівлі

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

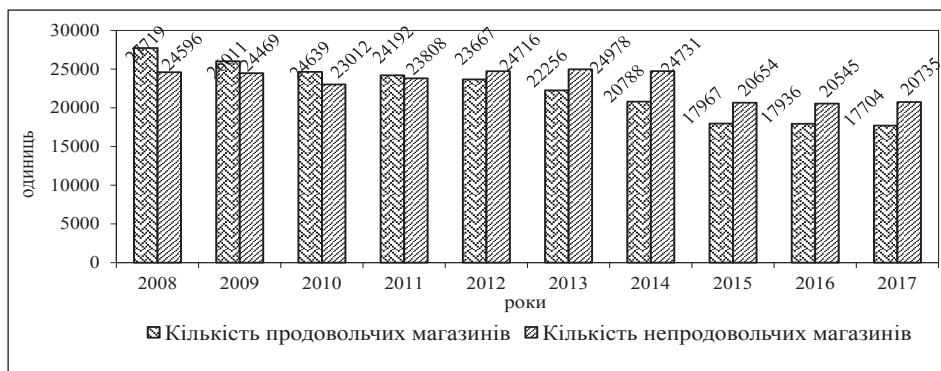

Рис. 8. Спеціалізація магазинів у роздрібній торгівлі України

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

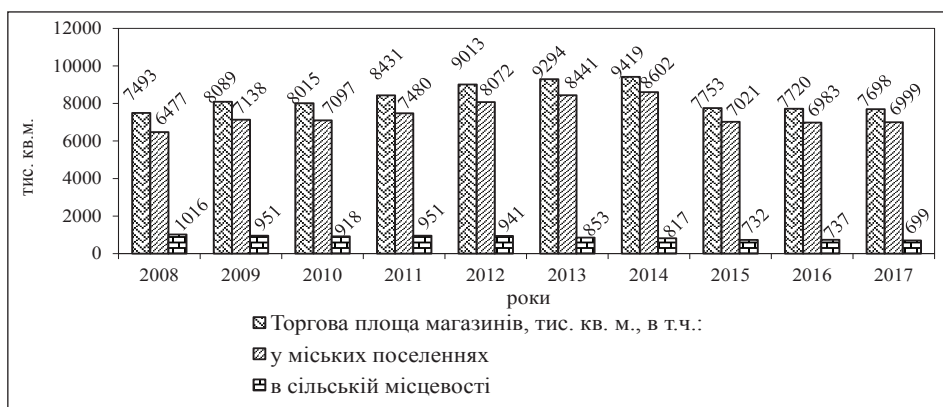

Рис. 9. Торгова площа магазинів у роздрібній торгівлі

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

Рис. 10. Кількість напівстаціонарних об'єктів торгівлі

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

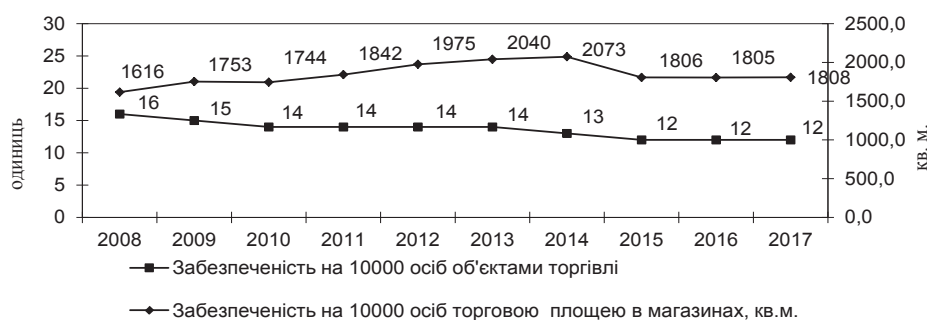

Рис. 11. Забезпеченість об'єктами торгівлі та торговою площею населення України у 2008–2017 рр. (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

ротилась з 315 одиниць у 2008 р. до 216 одиниць у 2017 р., тобто на 99 одиниць, або на 31,43%.

Структура бірж України у 2008–2017 рр. наведена на рис. 5, з даних якого видно, що як на початку, так і наприкінці досліджуваного періоду в структурі бірж переважали товарні та товарно-сировинні біржі (60,8% на початку 2008 р. та 70,9% на початку 2017 р.). Значною є питома вага універсальних бірж, яка знизилась за досліджуваний період з 24,5% до 18,9%.

Серед торговельних об'єктів важливу роль в інфраструктурі внутрішнього ринку грають об'єкти роздрібної торгівлі, кількість яких наведена на рис. 6.

Як видно з рисунку, кількість об'єктів роздрібної торгівлі скорочувалась, причому скорочення спостерігалось як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості. Упродовж 2008–2017 рр. кількість об'єктів роздрібної торгівлі України в міських поселеннях зменшилась на 13 285 одиниць, що складає 25,22% від їх кількості на початку досліджуваного періоду. Кількість об'єктів роздрібної торгівлі в сільській місцевості зменшилась на 9 277 одиниць, або на 48,29% початкового рівня.

Щодо загальної кількості об'єктів роздрібної торгівлі, то вона скоротилась з 718 888 до 49 326 одиниць, тобто на 22 562 одиниці, або на 31,38%.

Зменшення кількості наявних об'єктів роздрібної торгівлі за умов зростання роздрібного товарообороту свідчить про поступове розширення масштабів діяльності торговельних підприємств, що відбивається на зростанні середньої величини роздрібного товарообороту на одному об'єкті з 3,5 до 9,8 млн. грн.

Основними об'єктами, що функціонують у роздрібній торгівлі, є магазини, кількість яких наведена на рис. 7.

Як видно з рисунку, кількість магазинів по Україні в цілому, а також у міських поселеннях і в сільській місцевості мала тенденцію до поступового зниження. Так, у міських поселеннях кількість магазинів зменшилась на 5 459 одиниць, або на 15,14%. У сільській місцевості зниження становило 8 417 одиниць, або 51,79%. Якщо говорити про динаміку кількості магазинів по Україні в цілому, то вона також була спадною. Так, за 2008–2017 рр. кількість магазинів знизилась на 13 876 одиниць, що складає 26,52% рівня, який було зафіксовано на початку досліджуваного періоду.

Дані щодо спеціалізації магазинів роздрібної торгівлі України та зміни їхньої кількості в динаміці наведені на рисунку 8.

Як видно з рисунку 8, якщо на початку 2008 р. в складі магазинів роздрібної торгівлі переважали продовольчі магазини (52,3% загальної кількості), то, починаючи з 2012 р., частка продовольчих магазинів скорочується і сягає на початку 2017 р. лише 46,05%. Такі зміни в структурі пов'язані з тим, що кількість продовольчих магазинів скорочувалась із більш швидкими темпами

(на 10 015 одиниць, або на 36,13%), ніж кількість промислових (на 3 861 одиницю, або на 15,70%).

На рис. 9 представлена динаміка торгової площі магазинів України.

Як видно з рисунку 9, торгова площа магазинів у сільській місцевості скоротилась на 317 тис. кв. м., або на 31,20%. Торгова площа в міських поселеннях мала досить стійку тенденцію до зростання аж до початку 2014 р., але за 2014 рік суттєво знизилась, що було зумовлено дестабілізацією політичної ситуації в країні. За 2008–2017 рр. торгова площа магазинів у міських поселеннях зросла на 522 тис. кв. м., або на 8,06%. По Україні також спостерігалось зростання торгової площі на 205 тис. кв. м., або на 2,74%.

Як видно з рисунку 10, кількість напівстаціонарних об'єктів торгівлі за досліджуваний період знизилась на 8 686 одиниць, або на 44,38% (зокрема в міських поселеннях – на 7 826 одиниць, або на 47,11%, у сільській місцевості – на 860 одиниць, або на 29,05%). Забезпеченість населення об'єктами торгівлі та торговою площею наведена на рис. 11.

Як видно з рисунку 11, забезпеченість населення на 10 000 осіб об'єктами торгівлі скоротилась за 2008–2017 рр. на 4 одиниці, або на 25%. Забезпеченість торговою площею магазинів зростала до 2014 р. і набула свого максимального рівня, який склав 2073 кв. м. на 10 000 осіб. Після цього спостерігалось падіння цього показника, проте за 2008–2017 рр. в цілому його величина зросла на 192 кв. м., або на 11,88%.

На рис. 12 представлена забезпеченість міського населення об'єктами торгівлі та торговою площею магазинів.

Як видно з рисунку 12, якщо на початку 2008 року на 10 000 осіб міського населення припадало 17 об'єктів торгівлі, то наприкінці досліджуваного періоду – лише 13 об'єктів (на 4 об'єкти, або ж на 23,53% менше). Забезпеченість міського населення торговою площею магазинів мала хвилюподібну динаміку. Не дивлячись на суттєве зниження цього показника останніми роками, його величина в загальному підсумку зросла на 329 кв. м., або ж на 16,09%.

У сільських поселеннях забезпеченість населення як об'єктами торгівлі, так і торговою площею мала яскраво виражену тенденцію до зниження (рис. 13).

Так, забезпеченість населення на 10 000 осіб об'єктами торгівлі скоротилась на 5 одиниць, або на 61,54%, тоді як забезпеченість торговою площею магазинів скоротилась на 158,0 кв. м., або на 22,87%.

Окрім об'єктів роздрібної торгівлі (магазинів, напівстаціонарних об'єктів торгівлі), торгівля товарами здійснюється також на ринках різних типів (критих, пересувних тощо).

Загальна кількість ринків, що функціонували в Україні, та їх динаміка представлена на рис. 14.

Із даних рисунку видно, що кількість ринків зменшувалась досить стабільними темпами з при-

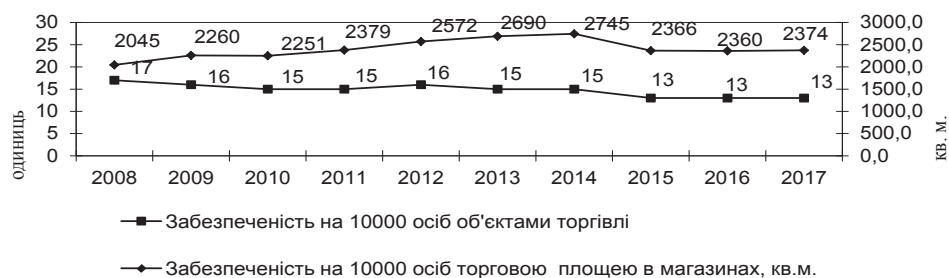

Рис. 12. Забезпеченість об'єктами торгівлі та торговою площею міського населення України у 2008–2017 рр. (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

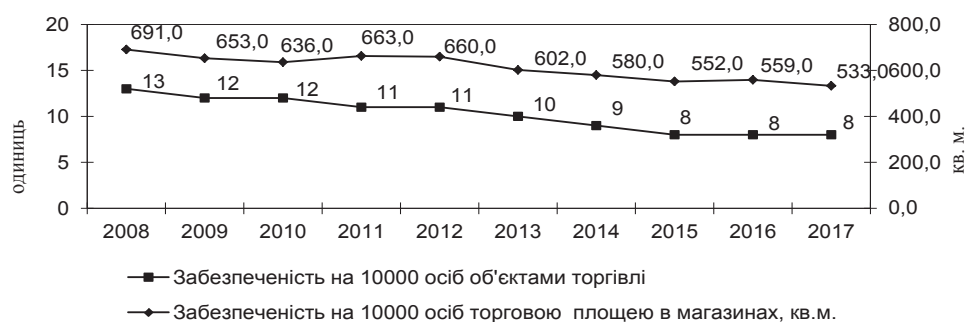

Рис. 13. Забезпеченість об'єктами торгівлі та торговою площею сільського населення України у 2008–2017 рр. (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [3–9]

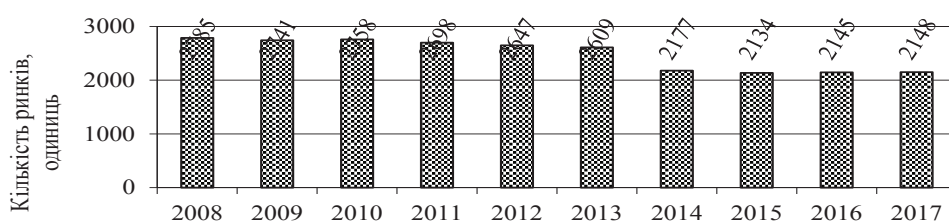

Рис. 14. Кількість ринків України у 2008–2017 рр. (станом на початок року)

скоренням, що спостерігалось у 2014 р. Загалом, за 2008–2017 рр. кількість ринків знизилась на 637 одиниць, або ж на 22,87%.

Висновки. Результати дослідження показали, що незважаючи на незначні коливання, кількість підприємств оптової торгівлі, починаючи з 2012 р. постійно скорочувалась, як і універсальні біржі. Забезпеченість населення об'єктами торгівлі (на 10 000 осіб) скоротилась за 2008–2017 рр. на 25%. Також наявне скорочення кількості об'єктів роздрібною торгівлі, особливо у міських поселеннях і в сільській місцевості.

Спостерігається зменшення кількості наявних об'єктів роздрібною торгівлі за умов зростання роздрібною товарообороту, що свідчить про поступове розширення масштабів діяльності торговельних підприємств. Взагалі можна зазначити, що кількість ринків зменшувалась досить стабільними темпами.

Результати дослідження є важливим елементом під час формування інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів із метою визначення стратегічних орієнтирів і доцільними для подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Ринки реального сектора економіки України: структурно інституціональний аналіз / Точилін В., Осташко Т., Пустовийт О. та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. В. Точиліна; Ін-т екон. та прогноз. НАН України; Київ, 2009. – 640 с.
2. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону: Монографія / За заг. ред. канд. економ. наук, професора А. Підгорного. Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2016. – 218 с.
3. Звіт Антимонопольного комітету за 2015 рік / Затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14.03.2016 № 3-пп. URK: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547>.

4. Звіт Антимонопольного комітету за 2016 рік / Затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14.03.2017 № 2-рп. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&schema=main>.
5. Звіт Антимонопольного комітету за 2017 рік / Затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 28.02.2018 № 5-рп. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=140483&schema=main>.
6. Doing Business оцінка бізнес регулювання. Наборы ретроспективных данных и данные о трендах. URL: <http://russian.doingbusiness.org/custom-query>.
7. Внутрішня торгівля / Публікації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm.
8. Економічна статистика / Економічна діяльність / Внутрішня торгівля / Розділ статистичної інформації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/spr.htm.
9. Багатогалузева статистична інформація / Регіональна статистика / Розділ статистичної інформації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sestr.htm.

УДК 338.24:631.1

Речка К.М., к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

РЕГУЛЮВАННЯ І ПІДТРИМКА ДЕРЖАВОЮ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Речка К.М. Регулювання і підтримка державою сільського господарства. У статті досліджено напрями державної підтримки аграрної сфери України. Розглянуто особливості системи державної підтримки підприємств аграрної сфери та заходів щодо вдосконалення механізму державної підтримки вітчизняного сільськогосподарського підприємства. Встановлено, що неодмінною умовою сталого розвитку аграрного сектору економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави є державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників. Визначено, що на розвиток сталого та конкурентоспроможного агропромислового виробництва має бути спрямована аграрна політика країни. Проведено аналіз можливих шляхів розвитку державної підтримки та регулювання сільського господарства на основі поширених моделей.

Ключові слова: сільське господарство, державне регулювання, фінансування, дотації, державна підтримка.

Речка Е.Н. Регулирование и поддержка государством сельского хозяйства. В статье исследованы направления государственной поддержки аграрной сферы Украины. Рассмотрены особенности системы государственной поддержки предприятий аграрной сферы и мероприятий относительно усовершенствования механизма государственной поддержки отечественного сельскохозяйственного предприятия. Установлено, что неперемным условием устойчивого развития аграрного сектора экономики и обеспечения продовольственной безопасности государства является государственная поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей. Определено, что на развитие постоянного и конкурентоспособного агропромышленного производства должна быть направлена аграрная политика страны. Проведен анализ возможных путей развития государственной поддержки и регулирования сельского хозяйства на основе распространенных моделей.

Ключевые слова: сельское хозяйство, государственное регулирование, финансирование, дотации, государственная поддержка.

Rechka K.M. Regulation and support by the state of agriculture. The article deals with the directions of state support of the agrarian sector of Ukraine. Features of the system of state support of agrarian enterprises and measures to improve the mechanism of state support of the domestic agricultural enterprise are considered. It is established that the state of support of agricultural producers is an indispensable condition for the sustainable development of the agricultural sector of the economy and the provision of food security of the state. It is determined that the agrarian policy of the country should be directed towards the development of sustainable and competitive agro-industrial production. The analysis of possible ways of development of state support and regulation of agriculture on the basis of common models has been carried out.

Key words: agriculture, state regulation, financing, subsidies, state support.

Постановка проблеми. Розглядаючи тематику державного регулювання і підтримку сільського господарства, слід зазначити, що у цілому вона достатньо

й усебічно досліджена як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, а тому є підстави вважати, що в науково-методологічному контексті сьогодні ство-

рена загальна теорія економічної діяльності держави у цілому й у сільському господарстві зокрема. Йдеться про необхідність економічної діяльності держави, напрями і важелі її реалізації, оптимального співвідношення таких елементів господарського механізму, як ринок і держава. У цьому зв'язку викладемо зміст лише самих головних положень щодо державного втручання в економіку ринкового спрямування. Практично загальновизнаним положенням, до речі, навіть на рівні здорового глузду, є те, що ринковий механізм у цілому сприяє й забезпечує економічне зростання і розвиток. При цьому здійснює це спонтанно через численні функції ринку. Тобто йдеться про саморозвиток, який не потребує витрат на утримання спеціального апарату. Ефект економії на цьому – очевидний. Водночас ринковий механізм діє методом спроб і помилок, що супроводжується певними економічними втратами, які гальмують економічне зростання і розвиток, зокрема циклічний розвиток і кризи надвиробництва.

У часи А. Сміта їх не було. І, напевне, не випадково він уважав зайвим утручання держави в економіку. Лейтмотив цієї моделі ринкової економіки – *Laissez-faire* («Нехай буде, як буде, не втручайся»). Держава має дбати лише про зовнішню і внутрішню безпеку. Але з часом «утрати» від саморозвитку ринкової економіки збільшувалися. У наукових колах дійшли висновку, що ринковий спонтанний механізм доцільно доповнити регуляторними діями держави. При цьому останні мають бути націлені лише на виконання тих функцій ринку, які більш ефективно може вирішити держава або які ринок не може здійснювати взагалі. Зрештою, йдеться про оптимум у співвідношенні двох головних сегментів господарського механізму – ринку і держави.

У зв'язку із цим варто наголосити, що на високому рівні узагальнення у наукових колах не підлягає сумніву теза, згідно з якою ринкове і державне регулювання мають доповнювати одне одного. Між ними, образно кажучи, утворюється раціональна спеціалізація. В. Симоненко у зв'язку із цим веде мову про «шляхи партнерства» держави і ринку [10]. Принцип тут дуже простий і зрозумілий: держава виконує ті функції, які не під силу ринку або він їх забезпечує менш ефективно, ніж держава. Все інше підлягає саморегуляції через ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підтримки державою сільського господарства була й є актуальною. Цю тему досліджували у багатьох своїх працях такі вчені, як: В. Андрійчук, В. Бойко, П. Гайдуцький, Б. Кваснюк, Ю. Лузан, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, А. Стельмашук, П. Саблук, Г. Черковський та ін. Вчені у своїх працях обґрунтували необхідність державної підтримки аграрної сфери, а також запропонували шляхи вдосконалення системи бюджетного фінансування сільського господарства.

Сьогодні фінансування більшості сільськогосподарських підприємств можна визнати незадовіль-

ним. Багато підприємств АПК не здатні реалізувати принцип самофінансування не лише розширеного, а й простого відтворення, що робить галузь інвестиційно непривабливою. Державна підтримка на державному та регіональному рівнях є одним із чинників успішного розвитку сільського господарства.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей системи державної підтримки підприємств аграрної сфери та заходів щодо вдосконалення механізму державної підтримки вітчизняного сільськогосподарського підприємства.

Виклад основних результатів. У розвиненій стабільній економіці основним регулятором економічних процесів є ринковий механізм, а державне регулювання має допоміжну роль. Основне його призначення – створення нормальних умов для функціонування ринку, нейтралізація негативних наслідків і вирішення проблем, які не під силу ринковому механізму.

Не підлягає сумніву той факт, що збалансоване поєднання усіх складників господарського механізму, державного регулювання і ринкового механізмів зокрема має велике практичне значення. Можна погодитися з тим, що їх раціональне співвідношення динамічне й має специфіку щодо окремих сфер і галузей національної економіки, і якщо вона є ринковою, то державне регулювання повинно застосовуватися як доповнення до ринкового механізму і менеджменту підприємств.

Важливо наголосити, що обґрунтованим є положення відносно потреби державного втручання в сільське господарство, яке є ринкового типу:

- високий ступінь підприємницького ризику, пов'язаного з погодними умовами, фітосанітарною обстановкою, значними коливаннями кон'юнктури агропродовольчого ринку;
- неможливо швидко реагувати на зміну попиту на продовольство через велику тривалість часу виробництва, необхідності значних інвестицій на реконструкцію виробництва;
- інтенсивне використання й якісне погіршення земельних ресурсів викликає необхідність здійснення державних великомасштабних заходів для корінного поліпшення земель, підвищення їхньої родючості, що вимагає значних інвестицій;
- підтримка розвитку аграрного сектору й сільських територій у регіонах із гіршими природними та економічними умовами, соціального контролю над сільськими територіями.

Аграрний сектор за своєю природою зумовлений біологічним характером, є відносно консервативною галуззю і не може негайно перебудувати структуру і технологію виробництва. Існує значний розрив у часі, наприклад між істотним зростанням попиту або цін та адекватною реакцією аграрного сектору. Так, у скотарстві для пристосування до нового, більш високого рівня цін або попиту потрібно п'ять-сім років, у рільництві – два-три роки. Таким чином,

тривалість виробничого циклу в більшості сільськогосподарських галузей означає, що незалежно від ринкової ситуації обсяг пропозицій не може бути скорочений або збільшений за короткий період часу.

Попит на продовольчу продукцію є малоеластичним. Попит визначається не тільки такими економічними факторами, як рівень доходів споживача і ціни на продовольство, а й фізіологічними потребами, які мають жорсткі межі. За зростання роздрібних цін населення знижує потреби на високоякісні продукти харчування (наприклад, кращі види м'яса і риби), фрукти, ранні овочі, марочні вина і т. д., а також на товари тривалого користування, соціальні послуги. Однак попит на переважну більшість продовольчих товарів мало залежить від рівня доходів споживачів і цін. Теорія продовольчого ринку з двома малоеластичними компонентами – попитом та пропозицією на продовольство – і вкрай еластичними цінами стала загальноновизнаною.

Аграрний сектор є одночасно і галуззю виробництва, і сферою життєдіяльності людей. Суттєвим чинником необхідності державного втручання є зміна самого характеру аграрного сектору і сільського життя. Їх відносна ізольованість від суспільства та єдиної господарської діяльності зникла. Це визначає необхідність формування для села розвинутої інфраструктури [9].

Разом із тим, як і по більшості питань економічної теорії, серед науковців відсутнє єдине бачення щодо конкретизації навіть загальноновизнаних економічних положень. І це зрозуміло. Практика потребує не тільки визнання теорії певного економічного процесу чи явища, а й урахування умов їх реалізації. Образно кажучи, практика – це персоніфікація теоретичних економічних положень через окремих суб'єктів економіки. У цій площині об'єктивний рух економічних відносин здійснюється через господарську діяльність, носіїв цих відносин.

У нашому випадку йдеться про свідому діяльність менеджерів усіх ланок складного процесу регулювання сільського господарства державою. Вона дуже складна і певною мірою суперечлива. Припустимо, що в даній країні всі суб'єкти, причетні до здійснення «аграрної політики держави», опанували на належному рівні теорію економічної доцільності держави і ринкової економіки. Принаймні це вихідна умова ефективного управління. Логічно заключити, що насамперед у практичному плані треба для даної країни, національної економіки, її окремих сфер і галузей, визначити хоча б контури оптимального поєднання державного регулювання і ринкової саморегуляції. Це дуже непросто здійснити. Знову ж таки припустимо, що цей оптимум більш-менш установлено. Створені відповідні державні управлінські структури, виділені необхідні кошти для їх нормального функціонування. Наступний етап – це вирішення низки практичних питань. Насамперед, це визначення, а відповідно, і реаліза-

ція певних цілей. Так, для сільського господарства головними є такі:

- цінове регулювання на продукцію сільського господарства, матеріально-технічні ресурси й послуги, які використовують агровиробники;
- державна підтримка сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення кредитів;
- державна підтримка окремих видів виробництва (наприклад, тваринництва);
- державна підтримка селоутворюючих форм агрогосподарств і певні обмеження щодо надвеликих агроструктур;
- регулювання експортно-імпоротної діяльності сільського господарства й окремих агровиробників;
- вплив держави на соціальний складник агрофери;
- створення ефективного господарського права щодо сільського господарства.

Відповідно до визначених цілей державного регулювання і підтримки сільського господарства, необхідна їх конкретизація. Іншими словами, реалізація поставлених цілей потребує розроблення низки державних цільових програм.

Важливо наголосити, що непростим є питання чіткого визначення пріоритетів щодо економічного зростання і розвитку сільського господарства, а відповідно, концентрація коштів на кількох найбільш важливих програмах, які цьому будуть сприяти і забезпечать швидку віддачу.

Цілком очевидно, що все викладене вище потребує фундаментальних досліджень. Для нас важливо було лише підкреслити, наскільки складними є розбудова й ефективне функціонування аграрної політики держави в умовах ринкової моделі сільського господарства.

Цілком очевидно, що регулятивні дії держави щодо сільського господарства в радянські часи в міру проведення аграрної реформи трансформувалися і поступово набували ознак, притаманних аграрній політиці в економічно розвинених країнах.

Виходячи із цього, вітчизняні реформатори, причетні до економічного регулювання сільського господарства, мали можливість досконало вивчити теоретичні і практичні надбання країн Заходу, врахувати динамізм регуляторних дій держави щодо сільського господарства у цілому і підтримку нею агровиробників, насамперед через дотації і ціни.

Більшість науковців вважає, що у цілому в країнах із розвинутою ринковою економікою використовується ефективна система елементів і важелів державного регулювання цін. Головні з них: мінімальні й еквівалентні ціни; заставні та інтервенційні операції; квотування; митні тарифи на імпорт і експорт сільськогосподарської продукції; узгоджувальні комісії цін і доходів тощо. І, напевне, головним є належне фінансове забезпечення державного регулювання і підтримки цін на продукцію агровиробників. У країнах ЄС, наприклад, під державне

регулювання підпадає до 9/10 цін на сільськогосподарську продукцію. У ЄС держава не обмежує прибутку фермера, а лише гарантує його та стимулює стабільне зростання. Мінімальна ціна гарантує мінімум 25% рентабельності. Практично в усіх країнах світу використовується цінова політика держави як складник аграрної політики у цілому. Її мета – якщо й не усунення, то пом'якшення негативних наслідків нееквівалентного міжгалузевого обміну щодо сільського господарства з боку суб'єктів господарювання у першій і третій сферах АПК [5, с. 216-218].

Виходячи із цього, у науковій економічній літературі більшість вітчизняних дослідників є прибічниками необхідності державного регулювання цін на аграрному ринку і в Україні (табл. 1).

У науковій економічній літературі неодноразово зазначалося, що в Україні існує хронічний нестаток бюджетних коштів, необхідних для відчутної цінової підтримки сільськогосподарських підприємств. Окрім того, за їх перерозподілу значна частка виділених коштів через корумпованість державних чиновників не доходить за призначенням. За таких умов Україна приречена здійснювати «відбір» із системи взагалі відомих численних елементів державного регулювання цін тих, які не потребують принаймні великих коштів держбюджету. Однак вони в змозі забезпечити очікувану економічну віддачу

в аспекті підвищення прибутковості аграріїв. На нашу думку, тут можна виділити декілька напрямів, елементів і важелів.

Розв'язання проблеми диспаритету цін в умовах обмеженості коштів бюджету можливе передусім на засадах опосередкованого впливу держави на співвідношення попиту і пропозиції продукції агровиробників. В умовах засилля різних посередницьких структур на ринку сільськогосподарської продукції особливе значення набуває формування державних або з її участю установ, які виконували б функції посередників, доведення закупленої в аграріїв продукції до кінцевого споживача. Тобто необхідні для цього кошти держава «заробить» сама. Сенс такої участі держави – досягнення еквівалентних відносин з агровиробниками з боку підприємств першої і третьої сфер АПК.

Важливим напрямом є й державна закупівля сільськогосподарської продукції. Тут держава виступає безпосереднім суб'єктом ринку останньої. Зрозуміло, що при цьому вона має встановити «нормальні» ціни на сільськогосподарську продукцію, які вищі від тих, які пропонують її виробникам інші суб'єкти ринку. Головною метою при цьому є зростання загального попиту на певні види продукції і, відповідно, цін. А для цього обсяги державних її закупівель повинні бути більш-менш відчутними для ринку.

Таблиця 1

**Визначення необхідності державного регулювання і підтримки цін на аграрному ринку
в наукових працях вітчизняних дослідників**

Автор	Трактування
І.І. Лукінов	Цінова політика повинна ґрунтуватися на вільному ціноутворенні, яке має поєднуватися з чіткими й виваженими державними регуляторами [4]
Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук	Для усунення недосконалості ринку об'єктивно необхідним є втручання держави в механізм ринкового ціноутворення [6]
М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина	Сільське господарство як одна із специфічних, монопольних і незахищених галузей, зважаючи на його особливе призначення та роль у забезпеченні добробуту населення й продовольчої безпеки країни, потребує виваженої державної політики протекціонізму та підтримки [3]
О.В. Олійник	Об'єктивний характер причин посилення диспаритету цін та зростання їх циклічних коливань зумовлює об'єктивну необхідність державного регулювання аграрного ринку. Ефективним засобом підтримки паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію й обмеження циклічних коливань цін є вплив із боку держави на попит і пропозицію через здійснення заставних та інтервенційних операцій [8]
Л.В. Молдован	На практиці паритету цін у сільськогосподарському виробництві не буває навіть у найбільш економічно розвинених країнах, що можна бачити, наприклад, у США, де відношення індексу цін на продукцію сільськогосподарських товаровиробників до індексу цін на товари, що придбають сільськогосподарські товаровиробники (індекс паритету), є негативним для аграріїв. Зазначене зумовлює об'єктивну необхідність підтримки умов розширеного відтворення в аграрній галузі з боку держави через заходи прямого чи опосередкованого впливу на ціноутворення [7]
М.Й. Хорунжий	Без активної позиції держави щодо регулювання цін на сільськогосподарську продукцію не вдається зламати вузький економічний егоїзм посередників та переробників, і сільське господарство залишатиметься збитковою галуззю з виробництва більшості видів продукції [12]

Джерело: узагальнено автором

Слід використовувати також державні закупівлі тих видів продукції аграріїв, які важливі для суспільства, але є нерентабельними для сільськогосподарських виробників (ціни на них не компенсують суспільні витрати виробників).

Практика, на жаль, свідчить, що держзакупівля і використання залогових цін сьогодні мають недостатні обсяги й істотно не впливають на ринкові ціни. І, напевне, головним негативом тут є бюрократизм і корумпованість державних чиновників, які здійснюють ці процеси. Нерідко вони посиляються на відсутність державних коштів. Але слід пам'ятати, що ці кошти авансуються на певний час і можуть повернутися з прибутком. Велике значення мають створення і експлуатація державою елеваторів, різних баз для збереження аграріями їхньої продукції з метою її реалізації за більш прийнятної кон'юнктури ринку.

Нагальними є завдання щодо розроблення і реалізації цільових програм розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, формування і підтримка інформаційної мережі послуг щодо накопичення та надання суб'єктами ринку достовірної інформації про кон'юнктуру на внутрішніх і зовнішніх ринках [5, с. 224].

В умовах, які склалися в Україні сьогодні в сільському господарстві, а саме практична відсутність постачально-збутових кооперативів, довготривалих рівноправних відносин між виробниками сільськогосподарської продукції і тими, хто її купує, а це порівняно невелика кількість трейдерів, доцільно державі взяти на себе частково їхні функції.

Зрештою, забезпечити еквівалентний розподіл доданої вартості можна за умови об'єднання зусиль агровиробників і держави. Остання має діяти передусім із використанням економічних методів, хоча дієвими в певних умовах можуть бути адміністративні, антимонопольне законодавство зокрема. Агropідприємства, своєю чергою, мають зробити все можливе для виходу на безпосереднього споживача їхньої продукції, виконання таких операцій її руху, як транспортування, зберігання, доробка і переробка, і головне – реалізація кінцевим споживачам. Для виконання цих функцій їм доцільно створювати ті чи інші міжгосподарські об'єднання, кооперативи зокрема.

Висновки. У цілому держава не розробила конкретну і чітку стратегію щодо оптимального поєднання державного та ринкового саморегулювання аграрного ринку. Доказом цього є той факт, що в Україні впродовж усіх років її незалежності проблема нееквівалентного міжгалузевого обміну не вирішується на

належному рівні. Про це свідчать такі факти, як відсутність конкурентного середовища, насамперед на ринку сільськогосподарської продукції, цінова дискримінація агровиробників із боку покупців останньої і постачальників засобів виробництва сільгосппризначення. Тобто й сьогодні спостерігається перевищення темпів зростання цін на матеріально-технічні ресурси, що споживаються в сільському господарстві, над темпами зростання цін на сільськогосподарську продукцію. А це створює умови для перерозподілу доданої вартості на користь несільськогосподарських галузей. Унаслідок цього більшість сільськогосподарських підприємств не може придбати необхідні техніко-технологічні ресурси для оптимального ведення виробництва і водночас не здатна продавати вироблену продукцію на вигідних умовах, оскільки ринкові ціни не компенсують завищених цін покупних ресурсів і доданої вартості. Зрештою, мають місце недофінансування аграрного виробництва, низка його прибутковості, а відповідно, вплив капіталу і робочої сили в інші галузі й за кордон [5, с. 221].

У кінцевому підсумку державна аграрна політика в Україні ще не перетворилася на чинник сталого зростання аграрного сектору. Відсутність науково обґрунтованого чіткого бачення стратегічних орієнтирів розвитку аграрного сектору, принципів та форм побудови взаємовідносин між державою і сільським господарством, механізмів державної підтримки виробництва та сільських територій між іншим привнесли додаткову нестабільність у функціонування аграрного сектору, постійні зміни умов відтворення [1; 2; 11, с. 256].

Головна причина – постійна нестача коштів у держави, особливо це пов'язано з подіями на сході країни, і необхідне збільшення витрат на оборону.

Крім того, ефективність державної підтримки цін і доходів щодо сільськогосподарських підприємств, навіть у країнах Заходу, у наукових і практичних колах викликає чималі сумніви. Для України це очевидний факт. Натомість й ті мізерні кошти, що виділяє держава аграріям, значною мірою до них не доходять, осідають у бюрократично-корупційній системі управління. А тому загальна проблема України, без розв'язання якої неможливо забезпечити еквівалентний міжгалузевий обмін, – це корупція та рентоорієнтована поведінка державних чиновників на всіх рівнях управління сільським господарством. Викорінення корупції й сьогодні значною мірою знаходиться на стадії декларативних розмов.

Список літератури:

1. Беренштейн Б.Л., Третьяк О.М. Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні. Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 38-43.
2. Воскобійник Ю.П. Функціонування цінового механізму в сучасних умовах розвитку аграрного ринку. Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 185-187.
3. Дем'яненко М.Я., Іванина Ф.В. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва. Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3-9.

4. Лукінов І.І. Стратегія і механізми пореформеного розвитку національного АПК. Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С. 6-10.
5. Мельник Л.Л. Економічні засади прибутковості сільського господарства: монографія. Дніпро: Свідлер А.Л., 2016. – 346 с.
6. Мельник Ю.Ф., Саблук П.Т. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку. Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3-15.
7. Молдован Л.В. Форми і важелі державного впливу на формування міжгалузевих цін та їх стабілізацію в агропродовольчому комплексі (зарубіжний досвід). Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 180-182.
8. Олійник О. Теоретико-методологічні засади державного регулювання аграрного ринку. Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 65-73.
9. Павлова Г.Є. Державне регулювання аграрного сектора економіки в умовах модернізації. Агросвіт. – 2013. – № 15. – С. 36-40.
10. Симоненко В. Держава і ринок: шляхи партнерства. Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 71-77.
11. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників (Київ, 16–17 жовтня 2012 р.); редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 762 с.
12. Хорунжий М.Й. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 57-61.